

ÇAĞDAŞ KAZAK TÜRKÇESİ SES-ŞEKİL-CÜMLE BİLGİSİ METİNLER

Nergis Biray, Ekrem Ayan, Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun (2015), Editör: Hızırбек Gayretullah, Çağdaş Kazak Türkçesi Ses-Şekil-Cümle Bilgisi-Metinler, Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, İstanbul, 268 s. ISBN: 978-605-9241-01-4

Zeynep ASLAN*

Dil Araştırmaları, Güz 2017/21: 244-248

Çağdaş Kazak Türkçesi Ses-Şekil-Cümle Bilgisi-Metinler adlı eser, alanlarında yetkin üç akademisyenin ortak emeğinin bir sonucu olarak ortaya konulmuş ve Bilge Kültür Sanat Yayıncılık tarafından 2015 yılında yayımlanmıştır. Yazarların kitabın bölümlerini çalışma alanlarını göz önünde bulundurmak kaydıyla paylaştıkları anlaşılmaktadır.

Eser, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un *Sunuş* yazısı ile başlamaktadır (Biray vd. 2015: 5-6). Ercilasun'un bu takdimi eserin nasıl bir ihtiyaca yönelik hazırlandığını, yazarların Kazak Türkçesi ile ilgisini ve eserin alana katkısı içerdiği bakımından bir değerlendirme niteliğindedir.

Sunuş yazısından sonra *Açıklamalı Kazak Alfabeti* bölümü gelmektedir. Bu kısmı Pamukkale Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nden Doç. Dr. Nergis Biray yazmıştır. Kiril harfli Kazak alfabesinin Türk Latin alfabesindeki karşılıklarının tablo hâlinde verilmesinin ardından *ə, u, y* gibi birtakım harflerle ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Bilindiği üzere 26 Ekim 2017 itibarıyla Kazakistan'da Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi hakkında bir kararname imzalanmış ve sürecin 2025 yılına kadar kademeli olarak tamamlanması planlanmıştır. Bundan sonra Kazak Türkçesi Grameri üzerine yazılacak eserlerde veya yeni baskıları yapılacak olan kitaplarda söz konusu gelişmenin dikkate alınması gerekir. *Çağdaş Kazak Türkçesi* kitabının da yeni baskılarının bu değişime uyum sağlayacak şekilde düzenlenmesi önem arz etmektedir.

Eser, başlığın da anlaşılabilirliği gibi *Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, Cümle Bilgisi* ve *Metinler* olmak üzere dört bölüme oluşur.

Ses Bilgisi (2015: 15-57) adı verilen birinci bölümün yazarı Nergis Biray'dır. Bu bölüm *Ünlüler, Ünsüzler* ve *Ünlü ve Ünsüzlerle İlgili Altın Kurallar* şeklinde üç ana başlıktan oluşur.

Ünlüler başlığı altında ünlülerin özellikleri örneklerle açıklanmış, *kalınlık-incelik uyumu* ile *düzlük-yuvarlaklık uyumu* Türkçe ve alınma kelimelerde olmak üzere ayrı maddeler hâlinde incelenmiştir. *Ünlü Değişmeleri* bahsinde *ünlü kalınlaşması, ünlü incelmeleri, ünlü düzleşmesi, ünlü yuvarlaklaşması, ünlü genişlemesi, ünlü daralması, ünlü türemesi, ünlü düşmesi* ve *ünlü birleşmesi* şeklinde ses olayları örneklerle anlatılmıştır.

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, z.aslan@gazi.edu.tr

Ünsüzler bölümü *Ünsüzlerin Özellikleri ve Teşekkülü* (Biray 2015: 30-44) ve *Ünsüzlerde Meydana Gelen Ses Olayları* (Biray 2015: 44-50) olmak üzere iki başlıktan oluşur.

Ünsüzlerin Özellikleri ve Teşekkülü kısmında ünsüzlerin tasnifinde kullanılan terimlerin Kazak gramerlerindeki karşılıkları verilmiş, öte yandan ünsüzlerin tasnifi konusunda Kazak gramerlerinin Türkiye'deki gramerlerden ayrılan yönlerine dikkat çekilmiştir. *Ünsüzlerde Meydana Gelen Ses Olayları* başlığı altında ise *ünsüz uyumu* ve *ünsüz değişimleri* ele alınmıştır. *Ünsüz Değişimleri* başlığı altında *sedalılaştırma*, *sedasızlaştırma*, *süreklileştirme*, *genizsileştirme*, *süreksizleştirme*, *sızıcılaştırma*, *akıcılaştırma*, *benzeştirme*, *aykırılaştırma*, *ünsüz ikizleşmesi*, *ünsüz tekleşmesi*, *ünsüz türemesi*, *ünsüz düşmesi*, *hece düşmesi* ve *yer değiştirme (metatez)* şeklinde on beş ses olayının ele alındığı görülmektedir.

Ses bilgisi bölümünün son alt başlığı olan *Ünlü ve Ünsüzlerle İlgili Altın Kurallar* (Biray 2015: 51-57) bölümünde Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi arasındaki ses farklılıkları eşzamanlı bir karşılaştırma ile ortaya konulmuş, yer yer tablolardan da yararlanılarak konunun pekişmesi sağlanmıştır.

Nergis Biray imzalı *Şekil Bilgisi* (2015: 59-132) adlı ikinci bölüm, eserin en hacimli bölümüdür. *Şekil Yapısı Bakımından Kelimeler* (Biray 2015: 61-79) ve *Anlam Bakımından Kelimeler* (Biray 2015: 79-132) olmak üzere iki ana başlıktan oluşur.

Şekil Yapısı Bakımından Kelimeler başlığı altında Kazak Türkçesinin yapım ekleri örneklerle anlatılmıştır. Yapım ekleri konusu alışlageldiği gibi isimden isim yapma ekleri, isimden fiil yapma ekleri, fiilden fiil yapma ekleri ve fiilden fiil yapma ekleri şeklinde dört alt başlık hâlinde incelenmiştir.

Anlam Bakımından Kelimeler başlığı altında Kazak Türkçesi Şekil Bilgisi konusunun ayrıntılı bir şekilde ele alındığı görülür. Bu kısımda *İsimler* (Biray 2015: 79-89), *Sıfatlar* (Biray 2015: 89-93), *Zamirler* (Biray 2015: 93-97), *Zarfılar* (Biray 2015: 97-101), *Fiiller* (Biray 2015: 101-125) ve *Edatlar* (Biray 2015: 125-132) şeklinde alt başlıklar yer alır.

İsimler alt başlığında isimlerde çokluk, iyelik ekleri, aitlik eki, ismin hâlleri, isimlerde soru, ek fiil çekimi ele alınmış, *Sıfatlar* alt başlığında niteleme ve belirtme sıfatları anlatılmıştır. Yine bu bölümde *Zamirler* alt başlığında şahıs zamirleri, dönüşlülük zamiri, işaret zamirleri, belirsizlik zamirleri ve soru zamirleri açıklanmış, *Zarfılar* alt başlığında ise yer ve yön zarfları, zaman zarfları, hâl zarfları, miktar zarfları, soru zarfları verilmiştir. Sözü edilen alt başlıklarda Kazak Türkçesinde isim çekiminin nasıl yapıldığına dair açıklamalı örneklerin yer alması, çekimlerin yer yer tablolar hâlinde gösterilmesi dikkati çeken bir husustur.

Fiiller başlığı konu yoğunluğu dolayısıyla bu bölümün en uzun alt başlığıdır. Burada önce şahıs ekleri anlatılmış, ardından şekil ve zaman eklerine geçilmiş, bildirme ve tasarlama kipleri örneklendirilerek anlatılmıştır. Birleşik fiil çekimleri, *Birleşik Kipli Çekim* başlığı altında *hikâye*, *rivayet*, *şart* olmak üzere üç maddede ele alınmıştır. Kazak Türkçesinde fiillerin yeterlik şeklinin verilmesinin ardından isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiillerin de işlenmesiyle fiil konusu tamamlanmıştır.

Edatlar alt başlığında Kazak Türkçesinin edatlarının *ünlem edatları*, *bağlama edatları* ve *son çekim edatları* olmak üzere üç grupta incelendiği görülür. Böylece *Şekil Bilgisi* bölümü sona ermektedir.

Eserin *Cümle Bilgisi* başlığını taşıyan üçüncü bölümünün yazarı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ekrem Ayan'dır (Ayan 2015: 133-185). Bu bölüm *Cümle*, *Cümle Türleri* ve *Kazak Türkçesi Cümle Tahlili Örnekleri* şeklinde üç başlıktan oluşmaktadır.

Cümle bölümü *Cümlelerin Ögeleri* (Ayan 2015: 135-153) ve *Kelime Grupları* (Ayan 2015: 153-163) olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Cümlelerin tanımına dair kısa bir girişin ardından cümlelerin ögelerine geçilmiş ve ilgili terimlerin Kazak Türkçesindeki karşılıkları da verilmek suretiyle açıklamalara yer verilmiştir. Öte yandan konulara dair örnek cümlelerin edebî eserlerden veya Kazak Türkçesi ile yazılmış çeşitli metinlerden alıntılanmış olması dikkat çekicidir.

Cümlelerin Ögeleri, *Yüklem – Bayandawış* alt başlığı ile başlamaktadır. Konunun sonunda Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin yüklem bakımından karşılaştırılması yapılmıştır. Yalnızca yüklem konusunda değil *Özne – Bastawış*, *Nesne – Tuwra Toliqtawış*, *Yer Tamlayıcı – Janama Toliqtawış*, *Zarf – Pısıqtawış*, *Cümle Dışı Unsurlar – Oqşaw Sözder* alt başlıklarında da konu sonlarında Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesindeki kullanışları bakımından karşılaştırma yapıldığı görülmektedir. Bu metot, eserin birinci bölümünde Biray'ın Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin ses özelliklerini karşılaştırdığı *Altın Kurallar* başlığı altında da uygulanmıştır. Söz konusu tutarlılık eserde metot birliğinin olduğunu göstermektedir.

Kelime Grupları başlığı altında *İsim Tamlaması*, *Sıfat Tamlaması*, *Sıfat-Fiil Grubu*, *Zarf-Fiil Grubu*, *Tekrar Grubu*, *Edat Grubu*, *Bağlama Grubu*, *Unvan Grubu*, *Ünlem Grubu*, *Sayı Grubu*, *Birleşik Fiil* şeklinde on bir alt başlık bulunmaktadır.

Cümle Türleri bölümünde cümlelerin *Yapılarına Göre Cümleler (Basit, Birleşik, Sıralı Cümle)*, *Yüklemin Türüne Göre Cümleler (Fiil Cümlesi, İsim Cümlesi)*, *Yüklemin Yerine Göre Cümleler (Kurallı Cümle, Devrik Cümle)* ve *Anlamına Göre Cümleler (Olumlu, Olumsuz, Soru Cümlesi)* şeklinde dört grup hâlinde incelendiği görülür (Ayan 2015: 163-180).

Kazak Türkçesi Cümle Tahlili Örnekleri kısmında edebî eserlerden seçilen örnek cümleler tahlil edilmiştir. Bu bölümde cümle bilgisi konusu pekiştirilmektedir.

Cümle Bilgisi bölümünün sonunda *Kaynakça* (Ayan 2015: 184-185) yer alır.

Eserin dördüncü ve son bölümü *Metinler* (K. Ercilasun 2015: 187-254) başlığını taşır. Bu bölümü Gazi Üniversitesi'nden Doç. Dr. Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun hazırlamıştır. *Metinler* bölümü *Okuma Parçaları ve Diyaloglar* (K. Ercilasun 2015: 189-217), *Kazak Kültürü, Coğrafyası ve Sanatı* (K. Ercilasun 2015: 218-247) ve *Халық Ауыз Әдебиетінен Мысалдар - Halk Edebiyatından Örnekler* (K. Ercilasun 2015: 247-254) şeklinde üç başlıktan oluşur.

Okuma Parçaları ve Diyaloglar kısmı *Танысу, Менің Отбасым, Менің Үйім, Адрес Сұрау, Базарда, Сағат Неше?, Азық-түлік Дүкенінде, Адамның дене Мүшелері, Дерігерде, Мамандық Тандау, Кітапханада, Жыл Мезгілдері және Қазақстанда Ауа-райы* şeklinde on iki başlık altında ve Kiril harfli Kazak Türkçesi

ile verilmiştir. Tanışma, selamlaşma, aileyi tanıtma, adres sorma, çarşı-pazar alışverişi, saat sorma, organlar, doktora gitme, meslekler, kütüphanede nasıl konuşulacağı, mevsimler ve hava durumu gibi gündelik hayatta ihtiyaç duyulan temel diyaloglar bu kısımda yer alır. Diyalogun konusuna göre örnek bir konuşma metni verildikten sonra konu ile ilgili gerekli kelimeler tablo hâlinde Türkiye Türkçesi karşılıklarıyla gösterilmiştir. Söz gelimi “Таңысу” başlığının altında tanışma ile ilgili örnek diyaloglar yalnızca Kiril harfli Kazak Türkçesi ile verilmiş ancak selamlaşma, hâl hatır sorma, yaş sorma ile ilgili konuşma kalıpları tablolar hâlinde Türkiye Türkçesi karşılıkları ile yazılmıştır. Ele alınan içeriğe göre örnek bir okuma metni ve ardından içeriğe dair kelime dağılımının tabloda gösterilmesi şeklinde düzenlenen bölüm, Kazak Türkçesi ile ilgili teorik bilgilerin pratikte kullanılmasını amaçlamakta ve bir konuşma kılavuzu işlevi görmektedir.

Abay’ın mevsimlerle ilgili şiirlerinden örneklerle son bulan ilk kısımdan sonra *Kazak Kültürü, Coğrafyası ve Sanatı* bölümü gelmektedir. Yine Kiril harfli Kazak Türkçesi ile yazılan bölümde *Ұлттық Ойын Түрлері, Қазақтың Ұлттық Тағамдары, Төрт Түлік Мал, Қазақтың Ұлттық Мейрамы: Наурыз, Діни Мейрамдар: Ораза және Құрбан Айт, Қазақстан Туралы Жалпы Мәліметтер, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Әнұраны, Қазақстан Республикасының Астанасы - Астана Қаласы, Қазақстан Таулары, Қазақстан Өзендері мен Көлдері, Қазақстан Табиғатының Көрікті Жерлері, Қазақ Батырлары, Қазақстанның Ақын-Жазушылары, Қазақ Мұзыкасы, Қазақтың Атақты Бишісі - Шара, Қазақ Сұретшілері, Отау Құру* şeklinde on yedi alt başlık bulunur. Bu başlıklar altında Kazak oyunları, yemekleri, Kazakların önem verdiği dört hayvanın (at, deve, inek, koyun) Kazak hayatındaki yeri, Kazakların millî bayramı olan Nevruz ve dinî bayramlar (Ramazan ve Kurban Bayramları) hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Bu bölümde daha sonra Kazakistan hakkında genel bilgilerden söz edilmiş, Kazakistan Millî Marşı, Kazakistan’ın başkenti, dağları, nehirleri, gölleri ve görülmesi gereken yerlerinden bahsedilmiştir. Kazak batırları, Kazak şair ve yazarları, Kazak müziği, Kazakların ünlü oyuncusu Şara, ünlü ressamı Abilhan Kasteyev üzerine bilgilerin verildiği yapıldığı bölümde son olarak evlenme konulu bir piyesten alıntı yapılmıştır. Örnek piyeste gençlerin Kazakların millî danslarından kara jorga oynadığından bahsedilmesi ve Kara Jorga şarkısının sözlerinin verilmesi dikkat çekicidir.

Bu bölümün son alt başlığında Kazak halk edebiyatından örnekler yer alır. Halk edebiyatı türlerinden bazılarının Türkiye Türkçesi karşılıklarının verilmesi ile başlayan bölüm Kazak Türkçesinden ninni, saymaca, bilmece, tekerleme, atasözü-deyim örnekleri ile devam edip masal örnekleri ile son bulmaktadır.

Eserin sonunda Nergis Biray ve Ekrem Ayan tarafından hazırlanan *Kazak Türkçesi Gramer Terimleri Sözlüğü* (2015: 255-268) yer alır.

Modern dil öğretimi metotları, dilin sadece gramer olarak öğretilmesinin yeterli olmadığını, dilin kültürle ilişkilendirilerek öğretilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu eserde halk kültürü, halk edebiyatı ve çağdaş Kazak edebiyatı metinleri kullanılarak modern anlayışta bir gramer kitabı hazırlanmıştır.

“Çağdaş Kazak Türkçesi Ses-Şekil-Cümle Bilgisi-Metinler” adlı eser, Kazak Türkçesinin Ses ve Şekil Bilgisi, Kazak Türkçesi Metin Aktarma, Kazak Türkçesi Sözlü ve Yazılı Anlatımı gibi Kazak Türkçesi ile ilgili okutulacak pek çok derste kullanılabilir mahiyettedir. Türkoloji ile ilgisi olmayan ancak bir sebepten Kazak Türkçesi öğrenme merakında olan kişilerin dahi rahatlıkla istifade edebileceği bu eser, alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.